

SLOVO

svatého Basileia Velikého k jinochům,

KTERAK BY PROSPĚCHU NABYLI Z POHANSKÝCH
SPISŮ ŘECKÝCH.

Z JAZYKA ŘECKÉHO VYLOŽIL A POZNÁMKAMI OPATŘIL

Č. VYHNIS.

V PŘÍBRAMI 1887.

Otištěno z programmatu c. k. r. a výšš. gymnasia 1887

Tiskem Jos. Kadečky. — Nákladem vlastním.

Vysoce důstojnému pánu, panu

THEOFILU HAKLOVI,

vikáři a děkanu v Hořicích,

býv. prof. nábož. na gymnasii v Hradci Králové,

spisovateli a příteli mládeže horlivému, příteli svému vzácnému

K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM

skromnou prácičku tuto

ΔΟΣΙΝ ΟΛΙΓΗΝ ΤΕ ΦΙΛΗΝ ΤΕ

posvěcuje

PŘEKLADATEL.

SVATÉHO BASILEIA VELIKÉHO

SLOVO K JINOCHŮM,

kterak by prospěchu nabyli z pohanských spisů řeckých.

Z jazyka řeckého přeložil a vysvětlivkami opatřil

ČENĚK VYHNIS.

Několik slov úvodem.

Jak prospěšno bylo by, aby mládež naše studující na gymnasiích obeznána byla s některými vynikajícími díly bohaté literatury patristické, zvláště řecké, o tom mnohá mínění veliké váhy tu a tam na veřejnost byla podána. Netřeba stavěti se výlučně na stanovisko náuky náboženské, kteráž ovšem lekturou touto by došla doplnění, dotvrzení a ladného zakrouhlení: majíť zajisté i jinak spisové sem spadající velikou důležitost kulturní, sloužíce na mnoze jakožto výmluvná, neklamná svědectví ku poznání velikého onoho processu myšlenkového, jenž vyvíjel se na rozhraní zapadajícího světa řeckopohanského a mohutnějšího křesťanstva na východě. Čtvrté století letopočtu našeho přineslo křesťanstvu doby opravdu kritické. Téměř současně mnozí a krutí povstali jemu nepřátelé. Filosofie a řecká protřelost i důvtip, hmotná síla a bezohlednost nepřátel vnějších, rozstrky a hádky vnitřní v otázkách dogmatických i kázeňských, důmyslným Julianem k novému životu probouzené pohanství zamlouvající se úcty hodným stářím, velebnými tradicemi a zase koncessemi požadavkům současným: to vše spiklo se proti křesťanstvu a vybízelo k obraně rázné, ba k boji rozhodnému. I povstali zápasníci velicí, kteří dovedli užívatí vlastních zbraní protivníkův, vyučivše se od nich a u mistrů jejich veškerým pravidlům umělého zápasu. A poněvadž síla přesvědčení a nadšení pravdy obhajované sílila jejich paže, porazili odpůrce tím snáze, protože nebojovali na mnoze proti životu skutečnému, nýbrž proti fantomu, jenž způsobem umělým z hrobu byl vyvolán. Jména otců a učitelů církevních, Athanasia, Basileia Velikého, obou Řehořů, Kyrilla Jerusálémského, Jana Zlatoústého, poznají studující naši v dějinách církevních i obecných, avšak ohledati břitkou i pádnou zbraň těchto křesťanstva bojovníků po čas studií gymnasijských dáno jim není. Nehledíc ani k tomu, že v okrese četby řecké v posledních ročnících na ten čas není místa spisům jejich, nedostává se ani vydání jednotlivých vynikajících děl mládeži naší zvláště upravených, kdyby snad vlastní snahou a případným upozorněním učitelův jsouce vedeni zatoužili píli soukromou poznati aspoň některé.

Zabýval jsem se po delší dobu s myšlénkou opatření mládeži naší vydání textové „Slova sv. Basileia Velikého k jinochům,“ opatřené úvodem i vysvětlivkami (a že jsem právě toto dílo vyvolil, zdaliž mám vykládati?), avšak pro překážky vnější jsem na ten čas od úmyslu svého upustil. A nemohla dojít vyplnění touhy své dávné (ač je pouze odkládám), učinil jsem, pilně čítaje dílo toto, překlad jeho pokud možno věrný, jež na veřejnost dáti tuto příležitost se mi podává.

Veškerý výklad omezil jsem co nejvíce, k tomu pouze hledě, aby i čtenář méně vyskolený některými narážkami v rozpaky nebyl uveden.

Několik krátkých dat biografických zde od místa že nebude, doufám.

Svatý Basileios později Velikým nazvaný narodil se asi roku 329 v Caesareji (město toto slulo též Mazaka) v Kappadokii Kilikijské z rodiny velmi zámožné. Otec byl učitelem rhétoriky v Nové Caesareji (v Pontu) a slynul učeností i znalostí práv. Nabyv prvního vzdělání v rodině, kde zejména šlechtěná jeho bába sv. Makrina jakož i neméně ušlechtilá máti Eumelia ducha něžného vzdělávaly, odešel do Konstantinopole tehdy vědami kvetoucí, kde byl, jak podobá se, též žákem Libaniovým. Později odešel do Athén, kde spojil se v pevném a krásném svazku přátelském se Řehořem Nazianským, jež dříve již byl poznal. Spolu oddávali se pilnému studiu věd, k nimž bohatá dávala se jim příležitost. Tam poznal též mladého Juliana později proslulého. Pobyt tam za pět let oddán jsa studiím s vytrvalostí neúmornou a nemívaje účasti v divokém hýření soudruhů, jímž tehdejší Athény (*τῶν λόγων ἑδρα*) neslavně prosluly, hodlal původně usaditi se někde ve své domovině jakožto učitel rhétoriky, a nabízelo se mu ve předních městech příležitosti vítaných tytýž i nabídnutí pochlebných. Avšak na radu a prosby zbožné sestry své Makriny obral si účel života méně hlučný a okázalý; chtěl věnovati se celý náboženství, jeho vědám a jeho životu. Přijav křest od biskupa caesarejského Diania, proputoval, rozdav jmění své chudým, Syrii, Palaestinu i Aegypt, pilně zabývá se studiem života mnišského, jenž v těchto právě zemích, jak známo, co nejdokonaleji byl vyspěl. (O zřízení života klášterního a mnišského vůbec ve čtvrtém století najdete překrásný obraz v pojednání, jež podlé Amédéa Thierrye napsal K. B. Storch, „Jeronym“ Č. česk. Mus. 1866 a 1867). Navrátil se žil po některou dobu na blízkou matky i sestry své v krajině pusté v Pontu, kdež přítel Řehoř s ním nějaký čas trávil. Tam povstávalo ponenáhlu v duchu jeho hloubavém veliké ono dílo, jímž na východě tak velice proslul, velebná ona soustava života řeholního, která pak základem se stala četným řeholím, udržujíc po věky požehnanou jména jeho památku. Tam ze společné práce obou druhů velebných povstala i ona Philokalia, výtečný to výbor z děl proslaveného Origena.

Avšak boj zuřící s prudkostí obnovenou, jenž dotýkal se samých církve křesťanské základův, boj s arianismem, nedovolal, aby v milené samotě život trávil ustavičně. Dostavil se na kolbiště a přijav (364) od biskupa Eusebeia v Caesareji svěcení kněžské, stál napotom věrně až do smrti v prvních řadách obhajců víry proti rozkolnictvu arianskému. Život jeho odtud jest nepřetržité pásmo strastí, útěků, pronásledování, avšak též skvělých bojů, slavných vítězství. Stav se biskupem dobře si byl vědom, že hodnost tato větší ukládá mu povinnosti. S hrdostí, srovnávající se úplně s důstojností úřadu biskupského, odbývá posla císařova, Modesta praefecta, jenž přišel, aby z rozkazu císaře Valentova naklonil jej k arianismu. „Nikdo

dosud,“ vece praefect, „takto nemluvil s Modestem, s takovouhle odvahou!“ „Snad nikdy nesetkal jsi se s biskupem,“ na to svatý Basileios, „jenž by hájil věcí tak důležitých!“ (Řeč sv. Řehoře Naz. XX. kap. 50.). A když konečně Valens císař sám do Caesareje přišel na něj mocně naléhal, ani hrozbami, ani mluvou lichotnou ničeho nedosáhl. Vyhnanství a nová pronásledování zastihlo „iustum et tenacem propositi virum,“ ale nezlomilo jeho energie. Bohužel nesnášelo tělo jeho neustálými námahami a živobytím askétickým osláblé tou měrou útrapy se všech stran se hrnoucí, jak dovedl snášeti svízele veliký jeho duch! Když byl by mohl po smrti císařově (378) pookráti, podlehl tělo vysílené nadobro: vida blížiti se žádoucí dobu klidu církevního, vypustil prvního, prý, dne měsíce ledna 379 velikého ducha svého v náručí bratra svého biskupa Řehoře, jenž slul Nyssejským. Věrný druh jeho Řehoř z Nazianze postavil mu překrásný pomník v řeči své XX.

O činnosti jeho literární plodné a bohaté na tomto místě nám jest pomlčeti.

Kdy napsáno či mluveno „Slovo“ přítomné, s jistotou určitou nedá se ustanoviti; účel pak jeho sám každému bohdá jasným se stane, kdo i jen překlad náš pozorně si přečte.

* * *

I. Mnoho jest věcí, jež k tomu mne vybízejí, abych vám, jinochové, radu dal, jakou nejužitečnější býti pokládám, a která, přijmete-li ji, že vám na prospěch bude, pevně jsem přesvědčen. Neboť tento věk můj a vycvičení mnohými zkušenostmi a zajisté i dostatečná účast ve změnách osudu obojakého, jež každého člověka bývá vychovatelkou: to vše činí mne dosti zkušeným běhů lidských, že s to jsem, abych těm, kdož právě teprv na pevnou žití života dráhu vstupují, cestu co nejspolehlivější ukázal. Jsem vám zajisté pro přirozený poměr náš po rodičích nejbližším, tak že o nic menší lásku k vám nechovám než otcové vaši; o vás pak za to mám, ač-li se neklamu o smýšlení vašem, že nezasteskne se vám po rodičích, na mne-li pozor míti budete.

Ochotně-li přijmete slova má, budete z těch, jež Hésiodos¹⁾ v druhé řadě chválí; pakli ne, tuť vám nic neřeknu nemilého; avšak vy sami patrně vzpomínáte si výroku jeho řkoucího, „že ten jest nejlepším, kdo sám od sebe prospěšné věci nazírá. Dobrý pak i ten, kdo za tím jde, co mu jiní ukáží; kdo však žádné z těchto obou věcí pílén není, ten že ničemným jest na všem všudy.“ Nedivte se, jestliže vám, již co den do škol chodíte a obcujete s výtečníky dob starých ve spisích po nich zbylých, přece dím, že našel jsem něco, co vám na větší bude prospěch. V tom právě vám poradit přicházím, že netřeba vám mužům těmto naprosto odevzdávati mysli své jako kormidla lodí,²⁾ a kudy by vás vedli, za nimi choditi: nýbrž že přijímajíce, co v nich jest prospěšného, též věděti máte, čeho vám jest se stríci. Které pak věci to jsou a jak je rozeznáme, to již vám ukáží odtud učině počátek.

II. My, jinochové moji, život tento vezdejší považujeme za statek zhola ničemný,³⁾ aniž vůbec nám něco platí a sluje dobrem dokonalým, čehož cíl a konec vyměřen pouze touto dobou vezdejší. Pročež tedy ani předků slávu, ani sílu těla, ani krásu, ani velikost, ani čest veškerého lidstva, ani vládu královskou — nic buď co buď, z věcí lidských velikým býti nemáme, ba ani žádoucím nemáme a těm se neobdivujeme, kdož těmito

věcmi jsou obdařeni. Avšak dále, dále kráčíme svým doufáním a vše na přípravu jiného života konáme. Cokoliv pak v tomto by nám prospěšným býti mohlo, to, pravíme, nám v lásce jest míti, toho se domáhati celou silou svou; a co k tomu neprospívá, toho nevšímáti si jako věcí ničemných.

III. Jaký pak jest tento život, a kde a jak jej žítí budeme, to vážnější jsou otázky, než abych tímto výkladem je mohl vystihnouti, a dospělejší vás posluchači měli by je poslechnouti. Avšak snad přece s dostatek vám jej naznačím, řeknu-li vám toliko, že, seberě-li kdo veškeré blaho od té doby, kdy na svět přišel člověk, a na jedno-li je místo snese slovem jediným, shledá, že ani nejmenšímu dílečku statků oněch se nevyrovná, a že veškerá krása vezdejší nejmenšímu dílečku blaženosti oné cenou svou více ustupuje, než stín a sen za pravdou zůstává. ⁴⁾ Ba, abych užil příměru, jenž jest obecnější: čím duše jednomu každému jest drahocennější než tělo, tím jeden tento život od druhého se liší.

IV. Nuže k tomuto navádějí nás svatá písma tajemstvími. ⁵⁾ Pokud pak nejsme pro mládí své s to, abychom uznamenali hloubku jejich smyslu, chceme přípravou cvičiti se okem duševním na jiných písmech, jež od oněch zcela se neliší, jako na stínech a zrcadlech jakýchsi, za příklad majíce ty, kdož umění šermířskému pílí svou věnují. Tito zajisté nabyvše své obratnosti ve cvicích ručních a v rejích, potom v zápasích, odnášejí prospěch ze svého cvičení. I nám třeba věděti, že uložen jest boj všech bojů největší, a že připravujeme se k němu s úsilím vše máme činiti a podstupovati, abychom síly nabyli; nám jest obcovati básníkům a dějepiscům a řečníkům a všem mužům, od nichž by zdokonalení duše naší prospěch nějaký mohl vzejíti. Jako tedy barvíři připravivše dříve úpravou jakousi pečlivou látku, která barvy nějaké má nabyti, potom barvy lesk na ni přenášejí, buď nachu, buď jiného barviva některého; tak i my rovněž, má-li na nás utkvěti pro všecken čas sláva krásy nesmazatelné, musíme opatřiti se dříve těmito vnějšími vědomostmi a pak teprve poslouchání svatých věd a tajemství se věnovati. Až pak uvykneme jako ve vodě na slunce patřiti, ku světlu samému zraků svých povzneseme!

V. Mají-li tudíž vědy tyto oboje vespolek nějakou příbuznost, s prospěchem nám bude jejich poznání; pakli nic, tož přece kladouce je vedle sebe poznáme jejich rozdíly a nemálo utvrdíme se v tom, co jest lepší. K čemu pak přirovnáš jednu každou z obou těchto náuk, abys došel podobnosti pravého? Hle, jako jest to stromu přirozenou vlastností, aby zralým honosil se ovocem, avšak jemu okrasy nějaké dodává též listí po haluzích šumící: tak duši jest ovocem především pravda, ale nebývá jí beze vděku obléci se moudrostí vnější, kteráž jako listí ovoci úkryt poskytuje a stromu pohledu milého dodává. Vždyť prý i Mojžíš onen, ⁶⁾ jehož jméno u všech lidí moudrostí slyne nejvíce, dříve aigyptskými vědomostmi vycvičiv ducha svého ku poznání pravdy přišel. A podobně i v dobách pozdějších moudrý Daniel ⁷⁾ v Babyloně prý v moudrosti chaldejské se vyučil a potom ku božským vědám přilnul. A že tedy dušem nejsou neúčitečné tyto nauky vnější, s dostatek dovedil jsem; jakým pak způsobem nám v nich jest účast míti, dále pověděti bude.

VI. Předně tedy všem věcem, o nichž u básníků čteme (abych od těchto počal, poněvadž jsou obsahem rozmaniti), napořád pozornost věnovat nesluší; nýbrž jestliže vám šlechetných mužů skutky a slova líčí, mějte je

v lásce a uctivosti a pokoušejte se co nejúsilovněji též takovými býti. Když pak líčením dojdou k nešlechtníkům, tu prchati jest a uši své ne jinak ucpávají než jako prý ten jejich Odysseus před zpěvy Seirén.⁸⁾ Jestli obcování řečem špatným cestou k nešlechtným činům. Pročež se vši ostražitostí duše své máme stríci, abychom nevědomky pro libost řečí nepřijali něco horšího, jako ti, kdo s medem spolu přijímají otravu! Nebudeme tudíž chváliti básníkův, ani líci hánce a posměváčky a milostníky a opilce, ani když stoly plnými a písněmi rozpustilými blaženost měří a určují. A vůbec nejméně k nim se přivineme, když o bozích něco vyprávějí, zvláště když o mnohých mluví a tito svorni nejsou. U nich zajisté bratr povstává proti bratru a otec proti synům, a tito zase s otci války vedou neopovězené.⁹⁾ Zálety pak bohův a pletky milostné a veřejné líbánky zvláště předního z nich a nejvyššího, Dia, jak oni dí, věci to, že, kdyby kdo o něm tváři vyprávěl, by se zarděl — to hercům na divadle ponecháme! Totéž i o dějepiscích pověděti musím, zvláště kdykoliv vyprávějí báje, aby myslí naše pobavili.

VII. Ani řečníků ve lhaní umělosti napodobiti nebudeme! Nenít nám lež ani před soudy ani v jiných potřebách slušna, poněvadž zvolili jsme cestu života přímou a pravdivou, a proto že zákonem přikázáno máme¹⁰⁾ nesouditi se. Za to ona líčení jejich spíše budeme přijímati, v nichž cnosti chválu vzdali, a v pohanění uvedli neřeš. U květin zajisté jediné vůně a barvy užiti dovedeme; včely však i medu z nich nabratí umějí: tak i ti, kdož v oněch spisech ne pouze příjemnost a vděky hledají, i užitek nějaký a prospěch z nich v duši svou si uložití dovedou. A tak zcela po příkladu včelek v těchto spisích zabavení mějtež! Onyť zajisté ani ke všem květům se nepřibližují, ani těch, na něž přiletěly, celých odnésti se pokoušejí, nýbrž pouze, kolik jim k dílu slušnou jest potřebou vezmouce, ostatek na pokoji nechávají. My též, jsme-li rozumní, co nám užitečného bude a v pravdě příbuzného, ze spisů těchto nasbírajíce ostatního pomineme. A jako s keře růžového květy trhající trnům se vyhýbáme, tak i z těchto písem, co bude užitečného seberouce, škodlivého se vystřežeme! Hned od počátku zajisté zkoumati sluší jednukaždou z těchto nauk a přirovnati k účelu, a to podlé přísloví dórského, jež dí: „Kámen zavažuj krokvicí!“¹¹⁾

VIII. A poněvadž cností máme se bráti k onomu svému životu, a tuto velice velebí básníci, velice též dějepisci, a mnohem ještě více ještě filosofové: proto spisů těchto mužů nejvíce jest nám se přidržovati. Nemalý zajisté to prospěch, mladé-li duše ve přátelství a obcování se cností vejdou; poznání tato zůstávají nezměněna, poněvadž pro něžnou vnímavost duší do hloubi se ukládají. Či máme-li se domnívati, že na jiný úmysl Hésiodos složil ony verše,¹²⁾ jež všickni pěj, než aby jinochy ku cnosti obrátil? „Že cesta ku cnosti vedoucí strmá jest a drsná z prvu a neschůdná a plna znoje hojného a trudu. Pročež ne každému že jest vystoupiti po ní příkrým srázem, a kdo vystoupí, že nesnadno dojde vrcholu. Kdo však na vrchole se octne, shledá, jak hladká jest a lepá, jak snadná a schůdná a jak příjemnější od té, jež vede k nepravosti! Kterézto že „pohodlna z blízka nabratí dost a dosti,“ týž básník pověděl. Toto vykládaje zdá mi se, že nic jiného nezamýšlí, než obracet nás k cnosti a vyzýváti nás, abychom byli šlechtnými a umdlívající chabě pod břemeny abychom neustávali před cílem.

IX. A věru, někdo-li jiný ještě podobným způsobem cnost oslavil, rádi přijímejš slova jeho, anáž ku společnému s námi cíli navádějí! Jakož pak já slyšel jsem od někoho, jenž velikým byl ve znalosti básníkův, ¹³⁾ jest prý Homérovi veškeré básnictvo vychvalováním cnosti, ¹⁴⁾ a všechno, co není vedlejší, jemu k tomu cíli směřuje. A nikoliv nejmenší měrou tam, kde knížete Kephallénův ¹⁵⁾ vylíčil, jak nah jsa po stroskotání lodi své byl vysvobozen. Nejdříve jak zjevem svým dceru královskou úctou naplnil, až byl sám. Avšak chyba toho, že byl by výčitku nestoudnosti zasloužil nahým byv spatřen! Homéros jej zajisté vylíčil místo oděvu cností krásně ustrojeného. Potom i ostatním Phaiakům takové vážnosti hodným býti se viděl, že všickni zanechavše rozmařilost, již byli uvykli, ¹⁶⁾ na něj patřili a jemu se obdivovali, tak že žádný z Phaiaků v oné době vřelejšího neměl přání, než býti Odysseem a to z vlnobití zachráněným. V tom zajisté, říkal onen básnickových myšlének vykladač, skoro hlasitě křičí ¹⁷⁾ Homéros: „Vám cnosti lbáti jest, lidé, jež i s těmi, kdož zátopě ušli, na břeh umí vyplouti, a toho, kdo na suchou zemi vyplul nahý, úcty hodnější činí než blažení jsou Phaiakové!“ A opravdu, tak se to má. Ostatní statky nejsou větším majetkem těch, kdož je drží, než kohokoliv jiného, kdo se nahodí: jako při hře v kostky sem a tam připadají.

Jediná ze statků cnost nebývá uloupena, v životě i po smrti u nás trvající. Pročež i Solón, ¹⁸⁾ zdá mi se, bohatcům dí:

„Však tě my svět za živý nechceme vyměnit
cnost za bohatství; máš jediná cenu na věky pevnou,
statky pak ostatní ten, brzy ten zase má!“

X. K tomu velmi podobna jsou slova Theognidova, jimiž dí, že bůh, buď si, který buď, „lidem váhu naklání tak a onak, jednou aby bohatí byli, jindy aby neměli ničeho.“ ¹⁹⁾ Ba mudrc Kejský ²⁰⁾ někde ve spisích svých něco tomuto velmi příbuzného, hledě ku cnosti a hříchu, moudře napsal. Jemužto i my mysl pozornou máme přikloniti; neboť nelze zhrdati mužem tímto. Jest pak vypravování jeho asi následující, na kolik na smysl jeho se rozpomínám — na slova ovšem se nepamatují, leda že asi takto vypráví bez rozměru slovního: „K Hérakleovi, prý, když ještě zcela mlád byl, a asi v tom věku, v němž nyní i vy se nacházíte, a rozvažoval, kterou by měl se dáti cestou, tou-li, která ku cnosti vede skrze trudy, či (cestou) nejpohodlnější, přistoupily dvě ženy, a to prý byly Cnost a Nepravost. Ty prý ihned a mlčky prozrazovaly vnějškem svým rozdílnost. Bylať, prý, jedna uměním strojným ozdobena krásně, a rozplývala prý se vábností rozmařilou, a celý zástup rozkoší visel na jejích kročejích. A to vše, prý, ukazovala, a ještě více toho slibující, pokoušela se přitáhnouti Héraklea k sobě. Druhá pak byla, prý, vyzáblá a neubraná, a vážně se dívala a pravila, že neslibuje pohodlí ani slasti, nýbrž tisícery znoj a trudy a nebezpečí po celé zemi i na moři. Odměna toho pak že jest bohem se státi.“ Tak zní jeho povídka. — A za touto konečně prý Héraklés se dal.

XI. A skoro všickni, jichž slovo ve filosofii má váhu nějakou, více méně každý podlé toho, seč byl, ve spisích svých chválu cnosti zevrubně vyčetli, a těm máme víru dáti a pokoušeti se v životě o to, abychom slova jejich osvědčovali. Tak ten, kdo moudrost, jež u druhých pouze ve slověch záleží, skutkem potvrzuje, „jediný jest moudrý, onino pak stínem se míhají.“ ²¹⁾ Mně zdá se to k tomu podobno býti, jako kdyby malíř vypodobil člověka krásy podivuhodné, a ten aby ve skutečnosti byl takovým,

jakým jej onen na desce vymaloval. Vždyť slavně vychváliti cnost na trhu a dlouhé o ní rozprávati řeči: doma však rozkoši přednost dávati před zdržlivostí a bohatství stavěti nad spravedlnost, řekl bych, že podobá se hercům na divadle hry provozujícím, kteří jako králové a mocnáři často si vykračují ani králi nejsouce ani mocnáři, ba snad někdy ani lidmi svobodnými vůbec. Nuže hudebník nerad by viděl, aby lyra jeho nebyla naladěna, náčelník choru chce míti sbor co nejvíce zpěvem ujednocený: a člověk na sporu bude sám s sebou a nebude život svůj utvářeti se slovy se shodující, nýbrž bude říkati s Euripidem „jazyk můj přísahal, srdce o přísaze neví“ ²²⁾ a dbáti toho bude, aby dobrým býti se zdál na místě, aby dobrým byl? Vždyť to nejzazší meze nespravedlivosti, máme-li víru dáti Platónu, ²³⁾ zdáti se spravedlivým a nebýti!

XII. Spisy tedy takové, jež chovají v sobě základy krásy, takovýmto způsobem přijímati chceme. Jakož pak i skutky šlechtné mužů starobylosti buď řadou paměti nás docházejí, buď vypravováním básníkův a dějepisců se uchovaly, ani prospěchu z těchto plynoucího nechtějmež býti nevšímavými. Perikleovi ²⁴⁾ na příklad lál člověk z ulice; ale ten toho ani si nevšímal. A tak vydrželi to celý den, onen nemilosrdně jej polívaje nadávkami, tento nic nedbaje. Když pak pod večer již a za tmy onen s těžší odcházel, s pochodní doprovázel jej Periklés, aby mu nepokazila se příležitost cvičiti se v moudrosti! Jindy zase Eukleidovi z Megar ²⁵⁾ někdo ve vzteku smrti hrozil a na to přísahal. Tento však novou přísahou se zavázal, že věru jej udobří a toho dovede, aby k němu nepřátelsky se míti přestal. Jakou tě cenu míti bude některý z těchto příkladů, když vstoupí na mysl člověka již hněvem pojatého! Nemá zajisté víra se dávati tragoedii, jež prostě dí: „na vrahy hněv meč do ruky tiskne!“ ²⁶⁾ Všaktě nejraději vůbec ani ku hněvu nepovstávají. A není-li to snadnou prací, aspoň rozum jako uzdu naň vložiti, a nedopouštěti, aby příliš vybočoval ze dráhy. ²⁷⁾

XIII. Avšak uveďme řeč nazpět ku příkladům činů šlechtných. Bil někdo Sókrata, ²⁸⁾ syna Sófroniskova, zrovna do obličeje, vrhnuv se naň, nemilosrdně. Tento nebránil se, nýbrž dopustil zuřivci hněv svůj vylíti, až tváře již otékaly a od ran nabíhaly. Kdyžť pak onen tlouci přestal, Sókrates prý nic jiného neučinil, než napsal na čelo své jako na sochu sochař: „Ten a ten to dělal!“ A to jediné prý na obranu učinil. Poněvadž pak toto všecko s našimi náukami téměř se shoduje, trvám, že velice vhodno jest, aby vámi, již v tom věku jste, bylo napodobeno. Jest zajisté tento čin Sókratův úplně podoben onomu příkázání, ²⁹⁾ „že sluší, abychom bijícímu tvář jednu nastavovali tvář druhou, a jen tolik abychom na obranu svou činili.“ A onen čin Perikleův a Eukleidův onomu, „že snášeti máme ty, kdož nás stihají a trpělivě nésti jejich hněv, a že nepřátelům žehnati máme a nikoliv jim klnouti!“ Kdožkoliv na těchto příkladech se vycvičí, nebude asi víry od-pírati oněm, jakoby byly nemožnými. Nerad pomínul bych příklad Alexandrův, jenž dcery Dareovy zajav, ač o nich šlo svědectví, že na div krásny jsou, jich ani spatřiti nechtěl, soudě býti hanebným, aby muž, jenž muže bere v plen, ženám podlehl. Toť zajisté týž má smysl, jako že „kdo pohlednuv na ženu pro rozkoš, i když skutkem se neprohřeší, přece proto, že duší žádost pojal, nebude viny prázdenn“ ³⁰⁾ Ale, co učinil Kleinias, jeden ze žáků Pythagorových, o tom těžko uvěřiti, že stalo se samo sebou v takové shodě s naukou naší; spíše naschvál ji napodobil. Což pak to bylo, co

onen učinil? Moha přísahou ujíti trestu tří talentův zaplatil raději, než byl by přísahal, ač přísahu mohl učiniti spravedlivou! Slyšel tě, tak zdá mi se, o prikázání, jež přísahati nám zapovídá.³¹⁾

XIV. Avšak co z počátku jsem povídal, k tomu se navraťmež! Ne všecko na pořad nám jest přijímati, nýbrž pouze kolik jest užitečného. Bylo by nehezke odmítati krmě škodlivé, co pak náuk se týče, jež duši naši živí, rozvahy nemíti a jako bystrinou se hrnoucím vše, cokoliv se nahodí, hltati. Je-li pak to rozumno, aby kormidelník maně vlnám se nesvěřoval, nýbrž ku přístavu lodicí mířil, a střelec aby po terči střílel, a i kovář nějaký a tesař aby za cíli svého řemesla se brali: my pak abychom horšími byli těchto řemeslníků a nedovedli pochopiti účelu svého? Neníť zajisté možno, aby řemeslníci měli cíl a konec díla svého, a účelu žití lidského aby nebylo, k němuž by ohlédati se bylo jednomu každému v řečech i konání, kdož by němé tváři zholá podobati se nechtěl. Či máme býti zrovna jako lodí bez zátěže, a nemá rozum seděti u kormidla duše naší, a máme životem maně nahoru dolů se potáceti?

XV. Pročež jako při zápasech tělocvičných, aneb, chceš-li, při hudebních, bývají přípravy předchozí na ty kusy, jimž ustanoveny jsou věnce odměnou, a nikdo, cviče se v zápase pěstním aneb v pankratiu,³²⁾ potom nepomýšlí na kitharu ani na flétnu. Polydamas,³³⁾ tentě před zápasem Olympijským vozy zastavoval rozjeté, a tím sílu svou utvrzoval. A Milón nedával se sraziti se štítu olejem natřeného, nýbrž odporoval strkání ne méně než sochy olovem připevněné. A zkrátka cviky takové bývaly jim přípravami k zápasům. Kdyby však bývali se byli cvičili ve provázení zpěvů jako Marsyas³⁴⁾ a Olympos³⁵⁾ Fryžský, zanedbavše prachu areny a cvičiště, zdaž byli by dosáhli věnců a slávy, a byli by ušli výsměchu nestatečnosti těla? A věru ani Timotheus³⁶⁾ spustiv se hudby na zápasištích času netrávil. Nebylo by se mu podařilo tak velice vyniknouti hudbou; byltě tak mohutným svým uměním, že dovedl i duši hněvem rozjařiti písní vážnou a přísnou a zmírniti jej opět a ukojiti písní veselou, kdykoliv se mu zlíbilo. Tak prý i Alexandra³⁷⁾ kdysi, když mu fryžskou melodií na flétnu zahrál, k tomu přivedl, že uprostřed hodování se sebrav chutě zbraně se chopil; potom zase nápěv zmírniv, prý jej k hodovníkům na zpět přivedl. Takovou sílu v hudbě a v zápasech gymnických poskytuje cvik a přivodí k dosažení účelu.

XVI. Když zmínil jsem se o slavověncích a zápasnících: tito tisíceré útrapy snášejí, tisícerými a tisícerými prostředky a se všech stran sílu svou rozmnožují, mnoho potu vycezuji při cvicích gymnických, mnoho ran utrží na cvičišti, stravy nedostávají příliš chutné, nýbrž jakou jim cvičitelé určí, a vůbec, abych věci neprotahoval, takové vedou živobyť, že život před zápasem veřejným jest přípravou a cvikem na zápas; po té hotoví se k vystoupení v zápasišti a všechny trudy, všechna nebezpečí snášejí — aby obdrželi věnec olivový, či miříkový, či nějaký takový, a aby vítězi jsouce provoláváni byli od hlasatelův!³⁸⁾ A nám, jimž položena jest cena života tak bohatá ku podivu a tak veliká, že nemožno slovem vypraviti, nám oběma ušima spícím³⁹⁾ a v nedbě život trávícím možno-li bude jednou rukou jí dosíci? Tož by zajisté lehkomyšlnost veliké ceny byla životu, a Sardanapalos onen koruny blaha všeho byl by dosáhl, aneb také ten Margítes,⁴⁰⁾ chcete-li, o němž Homéros pověděl, že ani orati, ani kopati, ani čehož potřeba byla by k živobyť, konati nedovedl — ač-li to opravdu Homérovo dílo.⁴¹⁾ Avšak

není-li spíše pravdivým výrok Pittakův,⁴²⁾ řkoucího, že pracno jest mužem býti dokonalým. Nám zajisté i když mnohými probereme se trudy, jen s těžší podarí se dosíci oněch statků, jimž, jak svrchu pravili jsme, není podobného z věcí pozemských. Opravdu tedy nemůžeme lehkovážnými býti a za krátké pohodlí výměnou dávatí veliké naděje, nemá-li nás stihnouti pohanění a potkati trest netoliko od lidí tuto (a věru i to nebývá malicherností člověku rozumnému), nýbrž i před soudem oním, ať nachází se v podsvětí ať kdekoliv jinde na světě celém. Neboť tomu, kdo nechtěje na povinnostech svých se prohřešuje, snad přece odpuštění od Boha se dostane; toho však, kdo schválně zlo si vyvolil, žádná přímluva nevybaví, aby v trest neuběhl mnohonásobný!

XVII. Což tedy nám činiti? otázka se snad někdo. Což jiného, než péči míti o duši svou a nedbati nic věcí ostatních. Nemáme tudíž tělu sloužiti leč v potřebě nejpilnější. Ovšem duši opatrovati máme věci nejlepší; pomocí filosofie máme vybavovati ji z toho vězení, ve kterém držána jest ve spolku s náruživostmi těla; spolu pak i tělo utužovati máme, aby zmohla pudy tělesné. Žaludku sluší podávati věci potřebné sice, avšak nikoliv mlsky, jako ti, kdož shledávají stolníky nějaké a kuchaře a prohledávající zemi celou i moře, jakoby tvrdému některému pánovi daň měli odváděti, soustrasti zasluhují za toto se pachtění; neboť ne jiných muk snášejí než trestanci v Hádu: zbůhdarma vlnu do ohně česají, a vodu nosí v sítěch, a děravé naplňují sudy, a žádného těchto prací nemají konce.⁴³⁾ O účesy pak a o šat větší míti péči, než nutná jest potřeba, toť, podlé slov Diogenových,⁴⁴⁾ věcí jest buď nešťastníků, buď ničemův. A tak lidé jako jste vy, trvám. stejně hanebným považovati mají býti fintily a slouti jimi, jako býti frejři a záletníky. Což pak záleží asi člověku rozumnému na tom, oblékl-li se v šat nádherný, či nosí-li plášť lidu chudého, pokud jen nepohřešuje ochrany před mrazem a vedrem? A podobným způsobem též ostatních věcí, pravím, nesluší nad potřebu upravovati, a tělu více sloužiti, než duši by prospěšno bylo. Neboť býti fintilem a rozmařilcem jest muži, jenž opravdu toho jména jest hoden, hanou nemensší, než že jiné některé náruživosti zbaběle otročí. Veškerou zajisté péči na to snášeti, aby tělu co nejlépe se dařilo, jen těch jest způsobem, kdož nepoznávají sebe samých aniž známost mají o propovědění moudrém, že ne to, co vidíme, jest člověk, nýbrž že třeba jest vyšší nějaké moudrosti, kterou každý z nás, buď si kdo buď, sebe sama poznává. To pak tomu, kdo neočistil ducha svého, méně možno bývá, než krhavému do slunce patřiti. Očistění pak duše, abych stručně pověděl a vám s dostatek, jest pohrdati rozkošemi smyslnými, nepásti očí svých hanebnými představeními kejklířův, a pohlížením na těla svůdná, jež žihadlo smyslnosti v nás vrážejí, a sluchem nevpuštěti do duše proudů hudby mrzké. Přirozenou zajisté měrou z takovéto hudby vcházejí v nás vášně ze sprostoty a z nízkosti povstale.

XVIII. Avšak za druhou onou choditi máme hudbou, jež ušlechtilější jest a k lepšímu vede, mocí které i David,⁴⁵⁾ svatých zpěvů skladatel, ze šílenosti prý krále vyprostil. A o Pythagorovi se vypravuje, že setkav se s průvodem hejřilů opilých,⁴⁶⁾ povelal flétníku, jenž davu byl vůdcem, aby změně nářev zahudl jim dórsky. Tu prý oni nářevem tak se vzpamatovali, že odmetavše věnce se studem odešli. Jiní zase při flétně jako Korybanté⁴⁷⁾ a Bakchantky⁴⁸⁾ si vedou. Tak veliký v tom jest rozdíl, opojíme-li se hudbou zdravou či ničemnou. A tak v té hudbě, jež nyní vrch drží, menší účasti

vám jest míti, než v jakýchkoliv neřestech největších. Zápachy pak všeliké, jež čichu rozkoš plodí, dō vzduchu mísiti a mazati se mastmi vonnými — toť věru zakazovati se stydím! A což řekne asi kdo o tom, že nemá se choditi za rozkošemi hmatu a chuti? Což jiného než, že rozkoše tyto nutí ty, kdož po nich se honí, žítí jako skot⁴⁹⁾ a povolovati jen břichu a žádostem smyslným? Slovem, naprosto těla má nedbati ten, kdo nechce za-
hrabán býti v rozkoších jako v bažině, aneb pouze na tolik dbáti jest o ně, na kolik v něm pomocníka máme v moudrosti, jak dí Platón,⁵⁰⁾ podobně se vyslovuje jako Pavel, jenž napomíná, žádné nemíti péče o tělo, jež by pramenem byla žádostí.

XIX. Neboť čím liší se ti, kdož pečují o tělo, aby mělo se co nejlépe, duše pak, jež ho má užívatí, jako by ničeho hodnou nebyla, zanedbávající, od oněch, kdož nástroje hudební vyrábějí pečlivě, ale o umění, jež jimi se provádí, nic se nestarají? Naopak kárati se sluší a krotiti je jako bujnost šelmy divoké, a bouře, jež od něho v duši povstávají, jako bičem uklízeti rozumností, a nikoliv celou uzdu popouštěti rozkoši a toho nedbati, že otěžník — rozum koňmi neskrotnými v divém pádění vlečen bývá a smýkán.⁵¹⁾ I na Pythagoru slušno vzpomenouti, jenž uznamenav, že jeden z jeho učeníků tělocvikem a jídlem pěkně otyl, „Ty, vece, nepřestaneš-liž tužší sobě samému připravovati vězení?“ — Pročež prý i Platón škodu z těla pocházející předvídáje, nezdravé ono místo Attiky, totiž Akademii,⁵²⁾ schválně vybral, aby nemírný zdar těla oklestil, jako vzrůst révy, jež z míry vyhání. Ba že i nebezpečím bývá přílišné zdraví tělesné, od lékařů slyšel jsem. Když tudíž přílišná péče o tělo sama jemu neprospěšnou a duši škodlivou jest, tutě podlehnouti jemu a sloužiti šílenství jest patrné!

XX. A věru, kdybychom se vynasnažili nedbati ho, sotva bychom s obdivem popatřili na jinou některou věc vezdejší. Čemu pak bude nám bohatství, budeme-li pohrdati rozkošemi tělesnými? Jáť toho nenahlížím, leč by nám, jako drakům v báchorkách, rozkoši bylo hlídati pokladů zakopaných.⁵⁴⁾ Kdož zajisté naučil se život vésti těchto věcí svobodný, tenť ani zdaleka sprostoty a hanebnosti slovem či skutkem se nedopustí. Neboť co nad potřebu jest, tím, buď si zlatý písek lydský,⁵³⁾ buď si dílo mravenců zlatonosných,⁵⁵⁾ opovrhovati bude tím více, čím méně to bude pohřešovati. Samu pak i potřebu přirozenou nutností, nikoliv choutkami rozkošnickými bude omezovati. Tak ti, kdož vykročili z mezí potřeby nutné, nikde v pádu střemhlavém zastaviti se nemohou jako oni, jižto s výše strmé se řítí, nenacházejíce pevné půdy, aby se zadrželi; ba čím více si nahnou, tím větší chuť mívají na tolikéž a ještě na více, aby naplnili žádostivost svou podlé slov Solónových, syna Exékestidova, řkoucího:

„Touha lidí po bohatství tať nezná věru cíle!“

Theognis nám v tom budiž učitelem, jenž dí:

„Jáť nevolím bohatým býť příliš, buď mi jen dáno,
žít bych z mála doved', svízele osvobozen!“

I Diogenovu se divím všemi věcmi vezdejšími pohrdání, jenž prohlásil bohatějším se býti Perského krále, protože menší než onen k živobytí má potřebu! A nám tedy nebude postačovati, nebudeme-li míti peněz Pythia Mysijského⁵⁶⁾ a lánů tolik a tolik a stád dobytka více než spočítáme? Vsaďte, rvám, sluší se netoužiti po bohatství, není-li ho, a máme-li je, neza-
kládati si tolik na majetku, jako spíše na tom, že víme, jak jím nakládati.

Pěkné jest zajisté ono slovo Sókratovo, jenž, když muž nějaký pyšnil se bohatstvím, pravil, že jemu nebude obdivovati se dříve, než přesvědčí se, jak ho umí užívatí. — Kdyby se byli Pheidias⁵⁷⁾ a Polykleitos⁵⁸⁾ slonovinou pyšnili a zlatem, z něhož onen Elejským stvořil Dia, tento Argejským Héro, směšnými byli by bývali, cizím bohatstvím se holedbajíce a za nic kladouce umělost, jíž teprv zlato líbeznějším a drahocennějším učiněno bylo: a my méně-li mrzkého poklésku dopouštětí se míníme, soudíce, že cnost lidská sama sobě k okrase nedostačuje?

XXI. Nuže tedy pohrdati budeme bohatstvím a za nic vážiti rozkoše smyslné — ale pochlebám a lichotám se oddávati a schytralost i lstivost lišky Archilochovy⁵⁹⁾ budeme za vzor míti? Avšak není, čeho by muž rozumný více stríci se měl, nežli žíti pro chloubu a ohlížeti se po tom, co lidu se líbí, a neklásti pravdy jediné za vůdkyni života tak, že, byť i třeba bylo všem lidem odporovati, a v necti býti a v nebezpečí pro cnost, přece ani za celý svět by z toho, co spravedlivým býti poznal, nic nezvrátil.⁶¹⁾ Nebo čím pak, díme, liší se muž, jenž takto nesmýšlí, od sophisty Aigyptského,⁶⁰⁾ jenž rostlinou se stával a zvířetem, kdykoli chtěl, a ohněm a vodou a všelikou věcí? Když tedy i tento brzy spravedlnost bude chváliti před těmi, kdož ji ctí, tu zase řeči obrácené povede, shledá-li, že křivda se zalíbila, jakož mravem jest lichotníkův, a tak smýšlení své bude měniti podlé libosti okolí svého, jako prý polyp⁶²⁾ mění barvu svou podlé dna mořského, na němž se usadil?

XXII. A to všecko sice i v našich písmech dokonaleji poznáme; avšak z cizích těchto nauk nyní slabý jakýsi náčrtek cnosti sobě nakreslíme. Těm zajisté, kdož pečlivě z jedné každé věci prospěch si sbírají, jako velikým řekám se všech stran přirozenou měrou mnohé sbíhají se přítoky. „Malé k malému přidávati,“ dí básník,⁶³⁾ a tím slušně nebije pouze na hromadění peněz, nýbrž i na jednu každou vědu a na jakékoliv poznání. Tak Bias⁶⁴⁾ synovi do Aigypta odcházejícímu na otázku, čím by nejpríjemněji otci se zavděčil, „Nastrádáš-li si, vece, cestovné pro stáří.“ Cestovným pak cnost vyrozumíval, ač úzkými ji omezil hranicemi, vytknuv prospěch z ní pocházející pouze pro život vezdejší. Jáť ovšem, i kdyby někdo věk Tithónův⁶⁵⁾ a Arganthóniův⁶⁶⁾ mi uvedl, aneb i Methusalémův,⁶⁷⁾ jenž u nás největšího stáří dosáhl — žiltě prý tisíc let bez třiceti — a kdyby veškerý čas, po který lidstvo žije, měrou udal: jako dětinskému nápadu bych se zasmál, patře na čas onen veliký a nestárnoucí, jemuž konce nemůže vystihnouti rozum, právě tak jako s to není, aby konce položil duši nesmrtelné! Pro tento čas, radil bych, abyste strádali si cestovné, a, jak dí přísloví, „každým kamenem hýbali,“⁶⁸⁾ odkud by vám sem prospěch mohl vyplynouti.

Že pak to obtížno a namáhání vyžaduje, nechtějme chabě váhati, nýbrž spíše na paměti majíce dobrou radu, že třeba zvoliti život nejlepší a čekati, že zvykem stane se příjemným, všeho se chápejme, co nejlepším býti se vidí. Hanba zajisté zanedbávati času příležitostého, a později na zpět volati skroušeně dobu minulou, až nebude jí více!

XXIII. A tak, co nejlepším vám býti uznávám, dílem nyní jsem pověděl, dílem po celý život svůj vám radou budu udíleti. Vy pak nechtějte býti podobnými z trojího druhu chorých těm, kdož jsou nezhojitelní; nechť neobjeví se u vás choroba mysli podobná k neduhu tělesnému. Ti zajisté, kdož lehkou churavostí jsou stíženi, sami k lékařům chodí; kdož těžšími

stížení jsou chorobami, volávají k sobě, kdo by je hojili; avšak ti, kdož upadli zcela do horečky nevy léčitelné, nepřipouštějí k sobě lékařův, i když na pomoc jim přicházejí.⁶⁹⁾ Necht' nezastihne vás nehoda taková, že byste prchali před slovem rady dobře míněným!

Poznámání.

Původní název díla tohoto v jednotlivých rukopisích a vydáních rozmanitě čten bývá. Nejdelší asi jest název v rukopise mnichovském, jenž zní: *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου λόγος πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*. Vydání mívají obyčejně nadpis *Τοῦ Μεγάλου Βασιλείου λόγος κτλ.* aneb ještě kratší označení. Co týče se překladu, máme za to, že vylouživše význam *λόγος* = Slovo, lépe vystihli jsme a určitěji jeho platnost než běžným „řeč“ aneb po způsobu některých překladatelů francouzských a německých „homilie.“ Jsoutě oba tyto útvary rhetorické ode spisu našeho dílem vnitřní úpravou dílem účelem naprosto rozdílné, což ovšem na místě tomto obšírně bylo by dovozovati.

Co pak týče se významu *Ἑλληνικός*, víme, že spisovatelům křesťanským znamenal asi tolik, co *ἔθνικός*, tedy „pohanský.“ Avšak poněvadž sv. Basileios ve spise samém obmezuje se pouze spisy řeckými, netáhne se ku spisům pohanským vůbec (aneb, jak někteří překladatelé chtějí, ku klassickým), při tom ovšem na zřeteli máje jediné spisy doby pohanskořecké, upravili jsme překlad názvu tak, že o smyslu nemůže býti pochybnosti nižádné tomu, kdo by názvu původního vůbec ani nepoznal.*)

1) Hésiodos, přední didaktik řecký z Askry boiótské kolem roku 800 př. Kr. V básni nadepsané *Ἔργα καὶ ἡμέραι* čte se vv. 291 seqqu. (Citujeme z vydání L. Dindorfa):

*Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσῃ
 γρασάμενος τὰ κ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ἦσιν ἀμείνω·
 ἐσθλὸς δ' αὖ κακείνος, ὃς εὖ εἰπὼντι πίθεται·
 ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ, μήτ' ἄλλον ἀκούων
 ἐν θυμῷ βάλλεται, ὃ δ' αὖτ' ἀχρήσιος ἀνὴρ.*

2) Řčení metaphorická vzatá ze života námořního v jazyku řeckém i u básníkův i jakožto běžná přísloví velmi zhusta se sbíhají. Pozoruj i v kapitolách pozdějších.

3) Názor křesťanský o ničemnosti a bezcennosti života vezdejšího přesto vysvítá z básní starořeckých. Uvádíme z velikého množství míst pouze *κίᾱς ὄναρ ἄνθρωπος* (Pindar), *κάπνου σχιά* (Aischylos), *κούρη σχιά* (Sophocles),

*) Základem překladu našeho jest text řecký, jež vydal Dr. Gustav Lothholz, „Bas. d. Grossen Rede an christliche Jünglinge cet. Griechischer Text mit deutschen Anmerkungen. Jena 1857. Dále přirovnali jsme vydání: Discours de S. Basile le Grand aux jeunes gens sur l' utilité, qu'ils peuvent retirer de la lecture des livres païens. Texte revu, avec notice, sommaires et notes en français, par MM. Fr. Dübner et E. Lefranc. Paris 1845. — Homélie de saint Basil aux jeunes gens cet. par E. Sommer. Paris 1858. — Corb. Wandinger, Rede des heil. Basilius des Grossen etc. Recension des Textes, Erklärung und Uebersetzung. München 1885. Zmínky zasluhují ještě překlady a výklady F. A. Nüsslinův, Mannheim 1838 a H. Dörgensův v Lipště 1857.

V příčině poznámek tuto přičiněných sluší míti na zřeteli, že přihlíženo předkem a mládeží studující.

ἄνθρωπος ἐστὶ πνεῦμα καὶ σκιά μόνον (Sophocles). Srovnej též Oed. na Kol. v. 1225 a násl. Výrok Theognidův Πάντων μὲν μὴ θῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον cet. opakuje se v přemnohých pessimistických variantech. Sem přičiňujeme slova epištoly svatého Jakuba 4. 14. opravdu poetická: Ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν; ἀτμὶς γάρ ἐστι ἡ πρὸς ὀλίγον γαινομένη, ἔπειτα δὲ ἀφανιζομένη.

4) I. Kor. 2. 9. Ale kážeme, jakož psáno jest: Čehož oko nevidalo, ani ucho neslýchalo, ani na srdce lidské nevstoupilo, co připravil Bůh těm, kteří jej milují.*)

5) Jan 16. 25. Toto ve příslovích mluvil jsem vám: ale přijdeť hodina, když více nebudu v příslovích mluvit vám, nýbrž zjevně a Otcí zvěstovati. I. Kor. 13. 12. Nyní zajisté vidíme v zrcadle a skrze podobenství, ale tehdáž tváří v tvář.

6) Sk. apošt. 7. 22. I vyučen jest Mojžíš vší moudrosti egyptské, a byl mocný v řečech i v skutcích.

7) Dan. 1. 4. — a učili se (mládenci israelští) liternímu umění a jazyku chaldejskému. — Byli pak mezi nimi ze synů Judových Daniel atd.

8) Přečti si Odysseje zp. XII. vv. 39. násl.

9) t. j. řádně vedlé posvátných zvyků a práv mezinárodních neprohlášené (πόλεμος ἀκήρυκτος), tedy v „mrzké, ohavné.“ Říkalo se též πολ. ἀκ. καὶ ἄσπονδος (Démosth.).

10) Mat. 5. 40. A tomu, kdož s tebou chce se souditi a sukni vzíti, nech mu i pláště. I. Kor. 6. 7. Již tedy konečně nedostatek mezi vámi jest, že soudy máte mezi sebou? Proč raději křivdu netrpíte? proč raději škody nebeřete?

11. Dórské toto přísloví zní „τὸν λίθον πρὸς τὰν σπάραν ἄγειν.“ „Translatum est ab architectis, qui non credunt oculis suis, sed ad perpendiculum explorant lapidum aequalitatem.“ Jako tedy zedníku staviteli jest svislý směr závaží jediným a jediňě spolehlivým znakem rovnosti kamene zasazeného, tak účel pravý života našeho má býti jedinou zkouškou a měřítkem toho, co ze spisů těchto máme si osvojiti.

12) Ἔργα καὶ ἡμέραι 287 sequ. Přirovnati může se Mat. 7. 13. Vcházejte těsnou branou; nebo prostraná brána a široká cesta jest, kteráž vede k zahynutí, a mnoho jest těch, kteří vcházejí skrze ni. Nebo těsná jest brána a úzká cesta, kteráž vede k životu, a málo jest nalézajících ji.

13) Zde patrně sv. B. vzpomíná některého z učitelů svých. Někteří tomu chtějí, že by to byl Libanios, veliký onen učenec, jehož v Konstantinopoli nejspíše byl žákem.

14) I Horatiovi byl Homéros pramenem veškeré mravouky a moudrosti praktické. Přečti Epist. I. 2.

15) Kníže Kephallénů jest Odysseus. Přečti si překrásnou episuđu z Odysseje zpěvu VI. vv. 13. a násl. Cnosť (nevinność) zajisté nahotu přikrývá a teprv hřích a vina vědomí studu z nahoty probouzí. Přečti vyprávání o následcích hřichu prvotného. I. Mojž. 3. 7.

16) Pověšť o rozmařilosti phaiacké opírá se o Odysseje, zp. VIII. 49. Přečti též Hor. epist. I. 2. 28.

*) Citáty biblické vybíráme z Bible svaté F. S. Bezděky; v Praze 1862.

17) Přirovnej: Stokráte jsem mluvil, teď už křičím. Sl. dcera III. 62.

18) Připisuje se těž Theognidovi.

— πολλοὶ γὰρ πλουτεῖσι κακοὶ, ἀγαθοὶ δὲ πέπονται, ἀλλ' ἡμεῖς atd. jak přeloženo. Theognis, Megařan, kolem roku 550. Zbyla po něm zlomkovitá sbírka dvou-
verší elegických (skoro 1400 vv.) obsahu po výtce parainetického, chovajících
v ladné formě gnómičké rady hluboké moudrosti a pravdy.

19) Vyd. Welckerovo č. 110.

*Ζεὺς γὰρ τοι τὸ τάλαντον ἐπιρρέπει ἄλλοτε ἄλλως,
ἄλλοτε μὲν πλουτεῖν, ἄλλοτε οὐδὲν ἔχειν.*

20) Mudrc Kejský jest Prodikos z ostrova Kea, vrstevník Sokratův i Xenophontův, žák Protagorův. Ve spise jeho Ὠραὶ, který jinak nás nedošel, nacházelo prý se toto vypravování o mladém Hérakleovi, jež potom do jiných spisů převzato a tytéž změněno jest. (Čte se u Xenophonta, Lukiana, Cicerona, Silia Italica a j.). Jako Sókrates byl prý i Prodikos pro domnělé svádění mládeže před soud pohnán a vypil jed r. 396. Tak vypráví Suidas, avšak pověst tato jinak ničím nejsouc podporována holým jeho zdá se býti výmyslem.

21) Odysseje zp. X. v. 495.

22) Eurip. Hippolytos v. 612.

ἡ γλῶσσ' ὁμώμοχ', ἡ δὲ γρὴν ἀρώματος.

což zdařile přeložil Cicero de off. III. 29.

iuravi lingua, mentem iniuratum gero!

23) Ἐσχάτη γὰρ ἀδικία δοκεῖν δίκαιον εἶναι μὴ ὄντα. Rep. II. 361 A. Podobně častěji. Čti též Cic. de off. I. 13. Totius autem iniustitiae nulla capitalior est quam eorum, qui, cum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni esse videantur.

24) Vypravuje Plutarchos v životopise Perikleově č. 5. O povaze a duševní velikosti Perikleově svědectví vydávají mnohá místa v Thukydidových Děj. války pelop. jako I. 139, II. 653—9 a j. v.

25) Eukleides z Megar, vrstevník a horlivý žák Sókratův, zakladatel a hlava školy megarské, tak nazvané. Anekdota zde položená čte se ve spisech Plutarchových a to v knize „o lásce bratrské“ a „o krocení hněvu.“

26) Eurip. Rhesos 84.

ἀπλοῦς ἐπ' ἐχθροῖς μῦθος ὀπλίζειν χεῖρα.

27) Přirovnání hněvu, vášni a náruživostí vůbec ku koním neskroceným (viz níže), rozvahy pak k otěžníku často u Platóna se sbíhá. Přečti jedno místo za mnohé ve Phaidru 253 D.

28) O Sókratově zdrželivosti a umírněnosti, jíž protivníky tytéž ostřeji pokáral, než výbuchem hněvu, mnoho anekdot pěkných nás došlo. Odkud sv. Bas. čerpal tuto zde vypravovanou, nevíme. U Diog. Laërt. VI. 89 čteme touž událost jen s tím rozdílem, že osobou trpnou jest tam Kratés, známý filosof kynický, a ten, jenž jej napadl, hudebník Nikodromos. Snad podobnost jiněna (Kratés, Sókratés) u sv. Bas. omyl má na svědomí. Nápis „ten a ten to dělal“ úplně rovná se i ustrojením grammatickým řeckému ὁ δεινὰ ποιεῖ. Známoť, že výtvarní umělci, sochaři, zvláště za dob starších užívali (a směli pouze užívat) v nápisech na dílech svých imperfecta ποιεῖ na označení skromnosti jakési, kteréž ovšem z překladu českého (poněvadž i v obecné řeči napořád užíváme durativa, říkájíce „tento dům stavěl N., tento obraz

maloval P.⁴⁾ nesnadno vystihnouti. O věci samé a o rozdíle mezi *ἐποίησεν* a *ἐποίησεν* přečti si Lessingova Laokoonta cap. XXVII.

29) Mat. 5. 39. Jáť pak pravím vám, abyste neodpírali zlému; ale udeří-li tě kdo v pravé líce tvé, nasad' jemu i druhého.

30) Mat. 5. 28. Job. 31. 1.

31) Že nemohl Kleinias, žák Pythagorův, znáti výroku sv. Mat. 5. 34. „Ale já pravím vám, abyste nepřisáhali“ atd, jest na bře dni. Snad byl jiný některý Kleinias stoupencem školy novopythagorejské tak nazvané, jež kvetla v prvním století po Kr. P.

32) O pankratiu přečti si, co napsáno ve Velišského Ž. Ř. a Řím. na str. 368.

33) Polydamas ze Skotussy a Milón z Krotóna, proslulí athlétové starověku; o tomto přečti si v Cic. Cat. mai. c. 9 a 10.

34) Marsyas, mythický flétista fryžský, známý zápasem svým s Apollónem kitharistou. Přečti si v Ovid. Metam. VI. 383 násl. a Fast. VI. 703 násl. V báji této ostatně krásně naznačena jest protiva mezi orgiastickým kultem přírody, jenž z malé Asie tlačil se do Řecka provázen jsa zvuky rozpustilé fléty a ve srážku přišel s prastarým kultem Apollónovým, jehož hudebním nástrojem byla vážnější a cudnější kithara.

35) Olympos; nesnadno jest určití, který z hudebníků tohoto jména tuto jest míněn. Nadbíháť jméno toto několikráte, a zdá se skoro, jako by označovalo spíše školu jakousi hudebníkův, kteří hru na flétu (*τὴν αὐλητικὴν τέχνην*) z malé Asie do Řecka přinesli a spolu s kultem Dionysovým rozšiřovali. Jinak připisovalo se hudebníku Ol. pěstování zdárné různých nomův a jiných skladeb umělých jakož i nalezení třetího druhu melodie *ἐναρμόνιον γένος* neb *μέλος* nazvané, jež nejkrásnější z veškeré hudby řecké byla považována.

36) Timotheos z Miléty, vrstevník Alexandrův. (Oslavoval prý s jinými svatební jeho kvas). Výtečný hudebník, flétista i kitharista, a básník. Rozmnožil prý struny na kitharě o čtyři užívaje nástroje o 11 strunách, avšak tím, jak dří Suidas, „*τὴν ἀρχαίαν μουσικὴν ἐπὶ τὸ μαλακώτερον μετέγαγεν*.“ Začež prý jej Sparťané trestem stíhali. Jinak s velikým zdarem pěstoval mistrné nomy a skládal dithyramby přeumělé.

37) Plutarchos vypráví událost tuto o hudebníku Antigonidovi.

38) Odměnami vítězů bývaly věnce olivové (*ἐλαια, κότινος*) v Olympii, vavřínové (*δάφνη*) v Delfech a miríkové (*σέλινον, apium*), někdy též smrkové (*πίτυς*) při zápasech nemejských a isthmických. O tom, jak oslavován býval vítěz, přečti si Velišsk. Ž. Ř. a Řím. 365. O nanáhání a cvicích přípravných přirovnej Hor. A. poet. 412.

39) Spáti na obě uši „*ἐπ' ἀμφότερα καθεύδειν τὰ ὦτα*“; přísloví znamenající nemítí vůbec o nic starosti ani péče. Vzato prý to z pozorování zajíce, jenž prý i ve spaní jeden sluch mívá vždy vztýčený. U nás, tuším, spí zajíc „s otevřenými světly“ (očima).

40) *Μαργίτης*, název básně parodistické ve starověku Homéru připisované. Hrdina její M., typ to bloudka, jenž chytrákem se dělá, i jinde v národních skazkách řeckých se naskytuje. Z básně samé zbyly pouze 4 (5?) veršů, z nichž dva sem se táhnoucí zní:

*τὸν δ' οὐτ' ἄρ' σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὐτ' ἀροτῆρα
οὐτ' ἄλλως τι σοφόν πάσης δ' ἡμάρτανε τέχνης.*

41) Poznámka tato pěkným jest důkazem, jak ani otázky kritiky literárně historické velikého ducha sv. Bas. nebyly vzdáleny. Tak hluboko pronikla vzdělanost obecná veškerou jeho bytostí. Ostatně otázka tato přes velikou autoritu Aristotelovu, jenž Margita Homéru připisuje, byla opravdu již dávno na sporu velikém. Margites hlásí se podlé bezpečných známek k cyklu Kolophónskému. Čti Welcker Der epische Cyclus I. str. 169 násl.

42) Pittakos z Mytilény, jeden ze sedmi mudrců řeckých; mravoučné jeho výroky v takové byly vážnosti, že si je Řekové v Delphech do mramoru dali vyrýti. Říkalo se též *χαλεπὰ τὰ καλὰ*; častěji u Platóna.

43) Známé tresty provinilců v podsvětí. (Česati vlnu do ohně, t. j. podnikati práci bezvýslednou; jiná řecká přísloví: psáti do vody, do písku, síti na skály atd.). O Danaovných přečti si v Saskově mythologii str. 144, srv. 13. 14.

44) Diogenés ze Sinopy, známý stoupenec školy kynické.

45) I. Král. 16. 23. I bývalo, že kdyžkoliv napadal duch boží (= duch zlý) Saula, David bera harfu hrával rukou svou; i míval Saul polehčení, a lépe mu bývalo, neb ten duch zlý odstupoval od něho.

46) Byli to tak zvaní *κομισταί* (lat. commissatores), společnost bujných hýřilův, kteří po dokonané pitce po ulicích bouřili hudouce a prozpěvujícíe.

47) Korybanté, družina kněží Kybélíných, již slavnosti a průvody konávali s hlukem divokým a s chřestem zbroje.

48) Bakchantky, bujná družina Bakchova. Čti v Mythol. Saskově str. 104.

49) Přírovnej Kron. Dalem. vyd. J. Jirečkovo II. 51. „— právě skotsky přebýváchu.“

50) Slova sem se táhnoucí čtou se Rep. 498 B. Řím 13. 14. — ale oblecte se v Pána Jezu Krista a nepečujte o tělo k vyplnění jeho žádostí!“ Podobně i jinde častokráte.

51) Viz pozn. 27.

52) *Ἀκαδημία*, jedno ze tří gymnasií blíže Athén. (Druhá byla Lykeion a Kynosarges). Asi osm stadií (1½ km.) severně od města. Byl to rozsáhlý sad, v němž rozloženy vhodné budovy sloužící hrám i zápasům a cvikům tělocvičným. Kimon prý první stromy tam sázeti dal. O věci, již zde dotčeno, zmiňuje se též Aelianus Varias histor. 9. 10.

53) Zlatý písek řeky Paktóla (nyní Sarabatu) v Lydii. *Πακτωλός εὐχρυσος* Soph. Phil. 391. Zlatá zrna vypírala se vlnami Paktólovými z hory Tmólu. (Herod. I. 93.) Pactolus Chrysorrhoeas (Plin.). Nyní ovšem není ani stopy bývalého požehnání, jež prý bylo základem bohatství Kroisova.

54) U Hérodota IV. 27. hlídají zlaté poklady gryfové (nozi), *γρυῖπες χρυσοφύλακες*; jinak jest báje o dracích pokladů střehoucích starému i novému věku společna. I zlaté rouno bylo drakem hlídáno. Čti Ovid. Met. VII. 149 sq.

55) O Hérodotových *μύθημας χρυσοφόροι* (III. 102.) napsána dlouhá řada učených rozprav, z nichž i tuto jako na mnohých jiných místech na jevo vychází, že tak mnohé pověsti úcty hodného otce dějepisu nejsou lichými výmysly, nad nimiž rozum evropských kritiků dlouho s úsměvem rameny krčívá; kus po kuse soudná o nové pilné výzpyty se opírající kritika tvrzení jeho a „pohádky“ potvrzuje, stírajíc s nich pouze důvěřivou naivnost, kterou jsou přioděny. Pověst „o mravencích zlatonosných“ nebyla neznámou starým

Indům. Znalíť druh zlata dováženého ze severu zovouce je „pipílíka“ (pipíla = mravenec). Slyšeliť, že zvířata některá po způsobu mravenců v podzemních skrýších žijící zlato vyhrabávají a jeho střehou. Pověst o mravencích tudíž povstala snadno a dostala se k národům sousedním, od nichž slyšel a přijal ji Hérodotos. Lassen (Ind. Alterthümer I. 850) pokouší se o výklad, že to ovšem nebyli mravenci, kteří na stepích a písčinách tibetských zlato vyhrabávali a snášeli, nýbrž druh svišťů v krajinách oněch valně rozplemeněných, kteří písečné kraje severně hor himálajských rozrývali a místy ovšem na písek zlatonosný naráželi.

56) Pythios mysijský; čti o něm v Hérod. VII. 27. Odjinud (z Xenoph. Hell. VII. 1. 26.) dovídáme se, že daroval Daréovi platan a révu ryzího zlata, a že se nabídl celé ohromné vojsko perské po pět měsíců opatrovati stravou i žoldem.

57) Pheidias, syn Charmidův z Athén, vrstevník a přítel velikého Periklea. Slavná pověst uměním proslulé doby Perikleovy z veliké části vděčna býti musí geniu Pheidiovu. Ozdobiv město rodné valným počtem velebných výtvorů svého umění, upadl, jako mnozí jiní jeho rodáci, v nenávisť věčně neklidného občanstva a musil z města ujíti. Rodiště jsa prázdnen nestvořil nejkrásnějšího díla svého, sochy to Dia Olympijského, pro nevděčnou svou domovinu, nýbrž pro Elidu, kde v posvátném okrsku olympijském po věky hlásala tvůrce svého slávu neskonalou.

58) Polykleitos ze Sikyóna, tolikéž žák Ageladův, mladší Pheidiův vrstevník, zakladatel a hlava umělecké školy sikyonsko-argivské. Socha Hérina v Argu, jížto obličej, prý, připomíná známá Juno Ludovisi, byla nejkrásnějším jeho dílem, jímž, tuším, i nad Pheidiu předčil. Proslul idealisováním těla lidského, zvláště mladé, křepké postavy, a ustanovil určité zákony úměrnosti (zlatý řez), jež známe souborným jménem „kanónu Polykleitova.“ Nebude nevhodným tuto položití o něm charakteristickou anekdotu, již vypravuje Aelianus Var. hist. XIV. 8. a jež „mutato nomine“ s příslušnou aplikací platí podnes. Polykleitos udělal dvě sochy o témž předměť, jednu chtě vděk býti „lidu“ (řekli bychom spíše „publiku“), druhou podle požadavkův umění. Pracovalť „lidu“ vděk tímto způsobem: po přání jednoho každého, kdo k němu přicházel, předělával a měnil něco, poslušen jsa jednoho každého „dobré rady.“ Po té obě sochy veřejně vystavil. A jedné z nich ode všech podivení se dostávalo, a druhé všecko se vysmívalo. I ujav slovo Polykleitos promluvil řka: „Vždyť tuto sochu, jíž všichni posmíváte se hanlivě, vy sami jste stvořili, tuto pak, jíž všicki se obdivujete, já jsem udělal!“

59) Archilochos z Paru, vrstevník Gygův, krále lydského. Proslulý svými básněmi iambskými, jízlivě posměšnými, jichž byl vynálezcem i mistrem. I v jiných družích básnictva slynul. Jeho epódy Horatiovi byly vzorem. Zde bije se na bájkou od něho pochodící, „o lišce a opici,“ jíž tepou se ti, kdož od lichotníků, víru jim dávající, bývají klamáni.

60) Sophistou aigyptským míněn jest Próteus, o němž přečti si z Odysseje zp. IV. vv. 384, pak 455 násl. Přirovnej Verg. Georg. IV. 440 sq., též Ovid. Met. II. 9.... Proteaque ambiguum. V dialogu Platónově Euthydému pag. 288 B Sókrates případně sophisty Euthydéma a Dionysodóra k Próteovi přirovnává, sebe pak i Ktésippa neméně vhodně k Menelaovi, jehož výkruty jejich a proměny omámiti nedovedou. Tam jej též *Αἰγύπτιον σοφιστήν* nazývá.

61) Přečti si Hor. od. III. 3.

62) Oblíbené toto přirovnání opravdu velmi případné často sbíhá se u Plutarcha a jiných.

63) Ἔργα κ. ἡμέραι 359.

*Εἰ γὰρ κεν καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ καταθεῖο,
καὶ θαμὰ τοῦτ' ἔρδοις, τάχα κεν μέγα καὶ τὸ γένοιτο.*

64) Bias z Priény, jeden ze sedmi mudrců; žil kolem r. 565 př. Kr. Výrok jeho prý zněl: Ἐφ'ὅδιον ἀπὸ νεότητος εἰς γῆρας ἀναλαμβάνει σοφίαν βεβαιότερον γὰρ τοῦτο τῶν ἄλλων κτημάτων. Jinak připisují mu též maximu: ἀρχὴ ἄνδρα δείξει a pozdější z lat. známé „omnia mea mecum porto.“

65) Tithónos, syn Laomedontův, krále trojského. Éós láskou k němu jsouc vzňata unesla jej. Hymn. in Vener. 219. Τιθωνὸν χρυσόθρονος ἥρπασεν Ἡώς. Horat. od. I. 28. 8. Tithonus remotus in auras. Vyprosivši mu u Dia nesmrtelnost, zapomněla vyžádati věčné mládí! A tak „longa Tithonum minuit senecta.“ Hor. od. II. 16. 30. Stárl a vetšel, až proměnil se — ve cvrčka. Z manželství jeho s Aurorou posel Memnón.

66) Arganthónios, král tartésský (Tartéssos v Hispanii), o němž Hérodotos I. 163 dí, že vládl osmdesát a žil vůbec sto a dvacet let.

67) I. Mojž. 5. 27. A bylo všech dnů Mathusalových devět set šedesát a devět let; i umřel.

68) Přísluví, jež povstalo prý takto: Vznikla pověst, že Mardonius ztrativ bitvu u Plataj zanechal poklad zakopaný kdesi pod podlahou kamennou svého stanu. Polykrates, Théban, zakoupiv místo, po dlouhý čas poklad hledal. Když pak dohledati se nemohl, poslal do Delph otázat se, jak by dohledal se pokladu. Apollón prý odpověděl: „Hýbej každým kamenem!“

69) Úplně stejný postup myšlének čte se v Plutarchově spise „o prospívání ve cnosti c. 11.

* * *

Nevědomost a hřích to neduhy jsou duše; moudrost pak a cnost toť opravdové její zdraví.

Vydavatel Slova sv. Bas., Dr. G. Lothholz, končí spisek svůj citatem vzatým z velikého mudrce Platóna, jež i my tuto přičiňujeme:

*Ἀρετὴ μὲν ἄρα, ὥς ἔοικε, ὑγίειά τέ τις ἂν εἴη
καὶ κάλλος καὶ εὐεξία ψυχῆς· κακία δὲ νόσος τε καὶ
αἰσχος καὶ ἀσθένεια.*

Rep. IV. 144.

